

FÜZETEK

A Magyar—Török Baráti Társaság időszaki lapja
Macar—Türk Dostluk Derneği Yayını

- Üç ayda bir çıkar -

Az oszmán állam életrajza*

Az oszmán történelemben a 17. század végéig három korszakot és két jelentősebb szerkezeti átalakulást figyelhetünk meg. Az első korszak a kezdetektől a 15. század második feléig, néhány vonatkozásban a 16. század elejéig terjed. Ezt az időszakot az alternatívák korának nevezhetjük. Kezdetben az Oszmán-ház uralkodói leginkább a Római Birodalmat leromboló germán Heerkönig-ekhez hasonlítanak: afféle primi inter pares a törzsi vezetők sorában. Magukat bégnek nevezik, hatalmuk alapja a katonai kíséret, tekintélyük forrása a sikeres hadvezérség és a bőséges zsákmány. A tulajdonformák vegyesek; a beneficiális birtoktól a magánföldtulajdonon át a vallási alapítványokig és a kolostori birtokokig minden megtalálható, s egyik sem élvez elsőbbséget a másikkal szemben. A fejedelemség szervezete, adóztatása kezdetleges, a lazán összekapcsolódó területek és csoportok együttműködését főleg a közös katonai vállalkozások biztosítják. A követők szintén zavarbaejtő tarkaságot mutatnak. Felszínesen iszlamizált nomádok, ortodox keresztények, egy konszolidált muszlim államban szalonképtelen szekták tagjai sereglenek zászlaik alá. Az uralkodók környezetében sokáig a muszlim ortodoxia képviselője a leggyengébb. Az uralkodó vallási irányzat az univerzális misztika. Mindenütt (felső körökben is) éneklék Junusz Emre, a 13. században élt török misztikus költő vallási himnuszait, aki az egyetemes szeretet vallását hirdette, s kijelentette, hogy nem érdeklik a vallási rítusok különbségei, mert „minden vallás értékes számunkra”. A társadalom török része misztikus dervisrendek s azok szellemi vezetői: babák, sejhek, dedék befolyása alatt áll, akik távol állnak az iszlám vallásjogtól: bort isznak, dzsámiba, mecsetbe ritkán járnak, sámánok és javasemberek egyszerre, ám híveikkel együtt mélyen vallásosak, önként vesznek részt a hódító háborúban, s igényt tartanak arra, hogy beleszólhassanak a dolgok intézésébe. Együttműködnek az uralkodókkal, propagandát fejtenek ki az érdekükben, azok pedig viszonzásul bőkezűen támogatják őket és rendházaikat. A kultúrát és a mindennapokat egyfajta heroizmus hatja át, a társadalom önbizalma folyamatosan nő, és egyre többen csatlakoznak a katonai vállalkozásokhoz. Annak ellenére, hogy a meghatározó ideológia a népies formában felfogott hitharc (gaza), a vezetők a gyakorlatban a keresztények megnyerésére törekednek, aminek számtalan gesztussal adnak nyomatékot. Több mint kétszáz éves kis-ázsiai együttélés után a köznép szintén együttmű-

ködésre hajlik mindkét oldalon. Az eredmény nem is marad el: a bizánci császárok, akik az úniós tárgyalásokkal próbálnak kiutat találni, lassan magukra maradnak, az egyház és a hívők tömegei a latin keresztények helyett az oszmánok mellé állnak. A keleti papság kétféle előnyt remél a szultánoktól: jogaruk alatt 1. hatékonyabban érvényesítheti az egyház érdekeit, mint a bizánci császárok alatt; 2. megszerezheti az összes keleti keresztény feletti szellemi hatalmat.

Az egyre összetettebbé váló „Oszmán-országban” (Oszman-eli) a 14. század utolsó harmadában mind élesebben vetődött fel a hogyan tovább kérdése. Marad-e a barbár fejedelemség, ahol a szuverenitás sokfelé oszlik el, ahol a felekezeteken felül álló misztika uralkodik, ahol a százféle csoportérdek előbb-utóbb a szokásos politikai széttagolódáshoz vezet, s ahol végezetül leállnak a hódítások, és stagnálás, majd széthullás következik. Vagy feltámasztják a szeldzsuk és a bizánci birodalmat, ahol a szervesen egymás mellett élő struktúrákat felülről szervezett erőszakkal fogják össze, ahol az univerzális világvallások egymás mellett élnek az iszlám ortodoxia védőszárnyai alatt, ahol a szuverenitás a katonai túlerővel rendelkező dinasztia kezében összpontosul, s ahol meg lehet célozni a világuralmat. A választás kényszere az uralkodó-családot és a vezető réteget is megosztotta: mindkét irányzatnak voltak hívei. Mindenesetre I. Murád (1362-1389) és I. Bajezid (1389-1402) a birodalmi utat választotta, és megtette az első (és mint később kiderült: döntő) lépéseket a hatalmi szervezet átalakításában. Noha a társadalom reakciója majdnem megsemmisítette az államot, az új intézmények (mindenekelőtt a „szolgálo rend”) révén sikerült átmenteni, majd a 15. század első felében elmélyíteni az addigi eredményeket. Amikor aztán 1453-ban Konstantinápoly bevételével a dinasztia presztízse tetőpontjára ért, végleg eldőlt a vita: az oszmánok állama Bizánc és a közel-keleti iszlám birodalmak örökébe lépett.

II. Mehmed (1451-1481) és fia, II. Bajezid (1481-1512) szervező munkájának eredményeképpen az alternatívák államából egy patrimonális világbirodalom született, amely mintegy száz évet élt: a 15. század végétől a 16. század végéig. Ezt az időszakot szokták klasszikus oszmán kornak nevezni, s ennek jellegzetességeit szokták az egész oszmán történelemre kiterjeszteni. E száz év történetének leglényegesebb jegye a dinasztia óriási hatalma, amely a rabszolgahadseregére támaszkodva magához vonta a szuverenitást, állami ellenőrzés alá helyezte a társadalmat, a gazdaságot és

* A Török Füzetek VII. évfolyama 4. számában közölt frás folytatása!

a tulajdont. (Itt jegyezzük meg: az oszmán történelem kiváló példáját nyújtja annak, hogy a tulajdon kérdése másodlagos a politikai hatalom birtoklásához képest.) Az oszmán világbirodalom fő szerkezeti elemei a következők voltak:

1. Prebendalizmus, vagyis az állami szolgálathoz kötött javadalombirtokok túlsúlya. Ezt szokás másképpen timár-rendszernek nevezni, amely egyúttal a mezőgazdasági termelés politikai felügyeletének eszköze is. A prebendumok (szolgálati birtokok) nyilvántartása a tahrir-rendszerrel (szandzsákösszeírásokkal) történik.

2. A birodalom braudeli értelemben vett önálló „gazdasági világ” (économie-monde), vagyis bőséges fizikai térrel rendelkezik, képes ezt a teret politikailag uralni, a külső hatásoktól megvédeni, s ez a gazdasági tér, noha átfolyik rajta a nemzetközi kereskedelem, önmagában is működik. Ezen belül a kézműipar és kereskedelem szintén állami felügyelet alatt áll.

3. Fiskalizmus (az állam gazdaságpolitikája a bevételek növelésére, a belső ellátás megszervezésére irányul) és redistribúció (a központ a megtermelt jövedelem lehető legnagyobb hányadát vonja magához és osztja szét katonái és hivatalnokai között). Az állam közfunkciói az adók behajtására, illetve a zsoldfizetésre és a birtokigazgatásra összpontosulnak. Ez és a prebendalizmus eredményezi az adóberlet terjedését és a bürokrácia növekedését.

4. Kettős jogrendszer, amelyben a vallásjog (saria) elsősorban a mindennapi életet (büntetőjog, családjog, öröklés stb.), a szultáni törvények (kánunok) pedig az államiság (had-sereg), a vallási hierarchia (!) és a gazdaság (adóztatás) szféráját szabályozzák. Növekvő erőfeszítések a világi törvények legalább formai iszlamizálására.

5. Az iszlám ortodoxián kívül álló szervezetek, a dervisek helyét elfoglalják a vallásjogászok, akik a muszlim társadalom felülről kinevezett szellemi vezetői lesznek, és akiket szultáni törvényekkel kialakított hierarchiába kényszerítenek. Utánpótlásuk biztosítására felsőfokú tanintézeteket alapítanak (Szahn-i szemán, Szülejmánije stb.). A derviseket államilag ellenőrzött szervezetekbe terelik (bektasi rend alapítása, halveti rend támogatása).

6. A birodalom fővárosa a három nagy világvallás: az iszlám, a kereszténység és a judaizmus központja, az „egyházak” vezetőit a szultán nevezi ki. A sejhülszlám jogkörének kiszélesítésével kísérlet egy keresztényhez hasonló muszlim „klérus” megteremtésére. Az iszlám elsősorban az elitformálás kulturális eszköze, az államiság univerzalizálásának biztosítója.

7. A dinasztiahoz hű „palota-osztály”, amelynek többségében nem török eredetű férfitagjait a szerájiskolák, női tagjait a hárem termeli azonos világnézet és műveltség alapján. Az elitnek saját nyelve (oszmán), saját magaskultúrája (irodalom, építészet, művészetek), saját identitása lesz, ami élesen elválasztja a társadalom többségétől. A társadalom kettéválk adómentes katonákra (közéjük számítva a bürokrátákat is) és termelő-adózó rájákra. A török népelem az elit szemében másodrendű alattvalóvá válik, melyet tanácsos távol tartani az állami intézményektől.

8. A zsoldos rabszolga-hadsereg növekvő száma és ereje, aminek azonban a tartományokban birtokos szpáhi hadsereg még valamennyire korlátot szab. Ez a kvázi-egyensúlyi helyzet a dinasztia mozgásszabadságának fő forrása és biztosítója.

9. Vallási helyett pragmatikus legitimáció: a dinasztia elsősorban civilizációs teljesítményeire, a társadalmi béke és

az igazságosság (értsd: az adózók létbiztonságának) megőrzésére alapozza önnön jogosultságát.

10. A rendszer viszonylagos zártsága ellenére a felső réteg élénk kulturális kapcsolatokat tart fenn a keresztény világgal: Mehmed itáliai és görög művészeket, tudósokat hív udvarába, Bajezid Leonardo da Vinci-t kéri fel egy hídfelépítésére, Szelim női akt szobrokat gyűjt, Szulejmán udvara a velencei ötvösök egyik legnagyobb megrendelője. A birodalom gyorsan elsajátítja a tűzfegyverek (ágyúk) gyártását és használatát, rugalmasan követi a haditechnika változásait.

Ez a szerkezet és a kimeríthetetlennek tűnő erőforrások a korábbiakat is felülmúló agresszív terjeszkedésre ösztönöznek (a Mehmed alatti 850.000 km² terület Szelim alatt 1,5 millió km²-re, Szulejmán alatt 2,5 millió km²-re nő, a lakosság pedig a 16. század eleji 12-13 millióról a század második felére 15-20 millióra; az állam éves bevétele 4-5 millió arany körül mozog). A „világbirodalom” szultánjai az oszmán történelem legnagyobb hódítói: a Perzsa-öböltől Magyarorszáig, a Krímtől Észak-Nyugat-Afrikáig minden megszerzhető területet uralmuk alá hajtának. Az 1510-20-as években, amikor az oszmán világ — a korabeli Európához hasonlóan — megtelik messianisztikus várakozásokkal, a Porta urai hozzáfognak a világuralom gyakorlati megvalósításához. Úgy kerül sor a nyugati keresztény világ, mindenekelőtt Magyarország és a Habsburg Birodalom megtámadására, Buda és Bécs ostromára, a földközi-tengeri hegemonia megszerzésére.

Ám a periódus feléhez közeledve (1540-50-es évek) a világbirodalom épületén kívül-belül széles repedések keletkeznek, s a következő évtizedekben sorra dőlnek ki a legfontosabb szerkezeti elemek. Kiderül ugyanis: a kivételes erőforrások sem elegendők a nyugati ellenfelek legyőzéséhez. Ahogy a hódítások elakadnak, a túlméretezett hadsereg eltartása egyre nagyobb nehézségekbe ütközik. Egy nagyvezír a 16. század közepén arra figyelmeztet, hogy valóságos hőstett a 15.000 udvari zsoldos eltartása. Ráadásul — mint a korabeli Európában — a gyorsan növekvő népesség feleslege is a hadseregben próbál megélhetést találni. Mindez egyúttal óriási nyomás alá helyezi az amúgy is telített prebendális (timár)-rendszert, melyet ugyanakkor egy külső fejlemény is megrendít: képtelen alkalmazkodni az európai hadügyi forradalom (tűzfegyverek, gyalogság) támasztotta új követelményekhez. A kormányzat kénytelen az udvari gyalogság létszámát növelni, puskákkal felszerelni, ami elviselhetetlen pénzügyi terhet ró rá, és állandó költségvetési deficitet eredményez. Azzal, hogy megpróbál (egyre inkább sikertelenül) lépést tartani az európai technikai változásokkal, vállalja annak társadalmi következményeit is: a banditizmus és a lázadások veszélyét, ami mindenütt együtt jár a tűzfegyverek elterjedésével (ebben különbözik Kínától, ahol, éppen e kö-

A Hagia Szophia közelében, reprezentatív, történelmi környezetben kedvezményes árral szeretettel várja a Magyar–Török Baráti Társaság tagjait az AND HOTEL. A hotel éttermében kifogástalan kiszolgálás és csodálatos körpanoráma kilátás nyílik a városra.

Cím:
Yerebatan Cad. Cami Çıkmaşı No. 40.
Sultanahmet — İstanbul
Telefon: (90-212) 5120207
Tax: (90-212) 5123025
Szobafoglalás: (90-212) 5207676
Társulajdonos: Remzi Erbaş

vetkezményeket felmérve, lemondanak a tűzfegyverek alkalmazásáról).

De nemcsak a hadügy, a formálódó európai világ gazdaság is bontogatja a birodalom zárt szerkezetét. Bár az oszmán gazdaság csak a 19. század elejére illeszkedik be teljesen — mégpedig perifériaként — a világ gazdaságba, már a 16. századi kezdeti hatások óriási megrázkódtatásokat okoznak: megkezdődik az élelmiszer (gabona) és a nyersanyag csempezete, veszélybe kerül a belső piac ellátása. A monetáris folyamatok — egyelőre ugyan tisztázatlan módon — a század végére szétzilálják az oszmán pénzügyi rendszert (amely eddig sem volt egységes). A pénzrendszer alapja, az akce, rohamosan értéktelenedik, olyannyira, hogy hamarosan a verését is beszüntetik. A birodalom a 17. századtól jobbra európai pénzekkel működik, s ezzel a központ elveszíti egyik legfontosabb eszközét a gazdaság befolyásolására.

Ezek a változások az 1580-90-es évek fordulóján a szultáni udvart a prebendális rendszer feladására készítik, amivel kezdetét veszi a harmadik korszak, amelyet jobb kifejezés híján a „vegyes formák” időszakának nevezhetünk, s amelyben egyszerre vannak jelen a világbirodalomra, a kapitalizmusra és a feudalizmusra jellemző jegyek. A szolgálati birtokokat — már amit meghagynak a korábbi haszonélvezők kezén — örökölhetővé teszik, és megszüntetik a timár-rendszer központi ellenőrzését szolgáló szandzsákösszeírásokat. Hagyják felbomlani és az állam nevében eljáró hivatalnokok, katonák kezére jutni a paraszti telkeket, engedik szétesni azt a termelési-adózási rendszert (csift-háne), amely a késő-római iugatio-capitatio oszmanizált formája volt, és a kisparaszti termelésen alapult. Ezzel felgyorsul a csiftlikék, a piacra termelő magánbirtokok kialakulásának folyamata. Egyidejűleg decentralizálják a pénzügyigazgatást: az adóbehajtás nyűgét lehetőség szerint az azokat felhasználó hivatalnokokra, katonákra hárítják át (odzsaklik-rendszer). Ezzel lemondanak a redistribúció elvéről: a 17. század második felében a korábbi 80 %-al szemben a „nemzeti jövedelemnek” már csak 25 %-át kezeli az állam. A nyugati abszolutista államok gyakorlatára emlékeztető módszerek sorát vezetik be: a hivatalok áruba bocsátását, vagyonelkobzásokat, pénzrontást, kiterjesztik az adóberlet intézményét (a 17. század végétől ezt is élet-hosszra adják). A tartományi kormányzói posztokat jobbra adóbehajtói hivatallá „alacsonyítják”. A változások a politikumot sem hagyják érintetlenül. A korábban egységes vezető elit egymással vetélkedő frakciókra bomlik, elválik egymástól a döntéshozó és a végrehajtó központ (államapparátus versus hárem); lassanként leépül a devsirme-kul rendszer, mert a rabszolgák utódai és a muszlim társadalom maga akarja (és képes is, mégpedig bővítve) újratermelni a hadsereget. A gazdaság és a pénzügy decentralizációja politikai decentralizációhoz vezet: a tartományokban (részben az udvari hadsereg ott állomásozó tagjaiból) helyi „nemesség” formálódik, amely egyre több állami funkciót ragad magához. A gyengülő központ iszlám identitásának hangsúlyozásával kárpótolja magát, s a muszlimok védelmezőjének szerepét ölti magára. A korábban transzmissziós szerepet betöltő muszlim „klérus” önálló politikai tényezővé válik, majd hamarosan szövetségre lép a janicsársággal. E koalíció magát a dinasztíát is egyre erősebben korlátozza, ám egyben konzerválja is, mert a janicsárok különleges jogállását (törvények felettségét) és a soknemzetiségű birodalom területi fosztogatását csak a dinasztíára hivatkozva lehet fenntartani.

A muszlim ortodoxia térnyerése, a „dinasztikus hadsereg” burjánzása, a birodalom-kori törvényesség eltűnése, s az a tény, hogy az új földtulajdonosok döntő többségében musz-

limok, fokozatosan elidegeníti a keresztény alattvalókat, ami hosszú távon súlyos következményekkel jár. Az utóbbiak ugyanis a 18. században egyre inkább a nemzetállami ideológia hatása alá kerülnek, s megszűnik érdekelttségük a birodalom fenntartásában. Az uralkodóház ugyanakkor 1826-ban kénytelen felszámolni a fejére nőtt janicsárságot, s ezzel második hagyományos támpillért is elveszti. Így aztán úgy fog hozzá a birodalom megújításához, úgy kapcsolja azt a kapitalista világpiachoz, hogy se megfelelő hadsereggel (azaz érdekérvényesítő képességgel), se viszonylag homogenizált népességgel (azaz társadalmi támogatással), se „polgári középosztállyal” (azaz tőkével és megfelelő társadalmi mentalitással) nem rendelkezik, hiszen a kereskedő-vállalkozó „köztes” réteget zömében görögök, örmények és zsidók alkotják, akik ekkoriban már inkább a birodalom európai ellenfeleivel működnek együtt.

A 19. századba érve a központosított hatalmi szerkezet is súlyos hátránnyá, a modernizáció akadályává válik. Az állam mindenhatósága és a politikai „jogok” vallási közösségek közötti elosztása ugyanis konzerválta — hogy Vico képletes kifejezését vegyük kölcsön — a „költészet” társadalmát; egy olyan társadalmat, amely megőrizte középkorias, korporatív jellegét, s amelynek egyedei nem, vagy csak flemás módon válhattak a corpus politicum tagjaivá. Hadd világítsam meg Milan Kundera szavaival, hogy mit értek ezen: „A nyugati társadalom megszokta, hogy az emberi jogok társadalmaként mutatkozzék; csakhogy egy embernek, mielőtt jogai lehetnek volna, egyénként kellett megjelenie, annak kellett tekintenie magát és annak kellett hogy tekintsek a többiek; ez nem történhetett volna meg az európai művészet hosszú gyakorlata és kiváltképp a regény gyakorlata nélkül, amely arra tanítja az olvasót, hogy legyen kíváncsi a másikra és igyekezzék megérteni a saját igazságaitól eltérő igazságokat. Ebben az értelemben igaza van Ciorannak, amikor az európai társadalmat mint a ‘regény társadalmát’ határozza meg, és az európai emberekről mint a ‘regény fiairól’ beszél”.¹ Az oszmán szellemi élet európai hatásra a 19. században kezdte befogadni és művelni a regényt. Ennek ellenére a birodalom bukásáig a költészet maradt a vezető irodalmi műfaj. Az isztambuli állami tisztségviselők még a 20. század elején is állásuk, társadalmi rangjuk kötelező kellékének tekintették, hogy megalkossák saját divánjukat, azaz versgyűjteményüket. Mindenféle magyarázat helyett ismét Kunderát idézem: „...a lírikus beszédmód ... szerves része annak, amit totalitárius világnak hívnak: ez a világ nem a gulág, hanem egy olyan gulág, amelynek falai versekkel vannak kitapétázva, és e falak előtt táncot lejtene”.²

Az oszmán megújulási törekvések kudarca és a birodalom felbomlása sokféle tanulsággal szolgálhat mindenfajta modernizációs kísérlet számára. A legfontosabbnak azonban a következő tűnik: egy politikai entitás (állam, birodalom, nemzet stb.) hosszú távú fennmaradása és versenyképessége szempontjából semmi sem olyan fontos, mint egy konszolidált, gazdasági és politikai erővel rendelkező, s az illető entitáshoz kulturálisan és érzelmileg kötődő középösztály. Ennek hiányában csak az oszmán úton lehet járni, amely a periférián halad, s amely diktátumokkal, politikai és gazdasági kiszolgáltatottsággal, komprádorsággal és persze korrupcióval van kikövezve.

Fodor Pál

¹ Milan Kundera, *Elárult testamentumok*. Budapest, 1996, 11.

² I. m., 147.

Osmanlı Devletine sığınan ondokuzuncu yüzyıl Macar mültecileri (Kemal Karpat'la söyleşi)

— *Bildiğime göre hem Macaristan hem de Türkiye ile ilgili bir konuyla meşgul oluyorsunuz. Bu konu bizim özgürlük savaşımız. Kossuth'un eşliğinde olanların dışında, Kossuth'tan ayrılıp Osmanlı İmparatorluğu'nda kalanların durumu ve bu emigrasyonun Türkiye'ye, Türklere etkisi ne oldu?*

Evet. Osmanlı devrinde, o devrin hükümetleri Macaristan'dan gelen mültecileri iyi karşılamış ve onlara – Rákóczi'ye meselâ – Osmanlı devletinde yaşama imkânları vermişti. 19. yüzyılda, bilinen fakat üzerinde fazla durulmayan diğer bir mülteci gurubu vardı. Bunların önderi Lajos Kossuth idi, ve onlar Türkiye'de 1849'un sonbaharından 1851'in ilkbaharına kadar kalmışlardır. 1848/49'da Macaristan'da büyük sosyal ve siyasal değişimler olmuştur. Bu değişimler sonunda Macaristan Habsburglara karşı istiklâlini ilân etmiş, Batthyány'nin idaresinde bir hükümet kurulmuş ve bu hükümetin maliye bakanlığını Lajos Kossuth üzerine almıştır. Ancak, Habsburg idaresi Macaristan'daki bu değişimleri tanımayarak bu inkılapçılara baskı yapmış ve sonunda Erdel'de direniş hareketi çar ordusunun yardımıyla da nihayet bulmuştur. Bunun neticesinde de Kossuth ve Kossuth'un yanında bulunan birçok arkadaşı ve birçok asker Orşova'da Tuna'yı geçerek Vidin'e gelmişlerdir. Bu arada Sultan Abdülmecit'ten Osmanlı topraklarında sığınma hakkı temin ederek bir müddet Vidin ve sonra Şumnu'da ikamet etmişlerdi. Kossuth'un yakınları ve daha sonra ailesi Şumnu'dan sonra Kütahya'ya giderek orada bir seneyi aşkın bir süre kalmışlardır. Bu sığınan Macarların arasından bir grubu Müslüman olmuşlardır. József Bem onların başkanı sayılıyordu. Genellikle onlar askerdi ve Halep'e yerleştirilmişlerdi. Bilahare onların bir kısmı Osmanlı ordusunda vazife almışlar ve eğitimde ve başka sahalarda Osmanlı devletinde hizmet görmüşlerdir. József Bem, Murat Paşa ismini almış ve 1850'de Halep'te ölmüş, orada defnedilmiştir. Hatta onun mezartası İstanbul'da yazılarak gönderilmiş ve mezarının başına dikilmiştir. O zamanlar Macar ordusunun başkumandanı Görgey idi, fakat Transilvanya savaşlarında komutan József Bem'in, sonraki Murat Paşanın elindeydi. Murat Paşa çok büyük bir askerdi ve onun etrafında bulunan subay ve askerler ona adeta tapıyorlardı. O Tuna'yı geçince onlar da izinden ayrılmadılar ve daha sonraları Müslüman olup Osmanlı ordusuna katılarak kurtuluş mücadelelerini o şekilde devam ettirmek istediler. Fakat ondan evvel, daha 1830'larda Lehistan'daki bir

ayaklanmadan sonra bazı Leh kumandanlar da Osmanlı ülkesine geçmişlerdi ve Kossuth geldiği zaman onlar zaten orada bulunuyorlardı. Fakat şüphesiz, büyük bir kitle, belki de Osmanlı tarihi bakımından en önemli kitle 1849'da gelmişti ve nitekim onların Kırım harbinde de bir hayli katkıları olmuştu. İşte onun için bu meseleleri gayet genel olarak ele almak ve teferruatlarına inerek incelemek gerekir.

Bizim için önemli meselelerden bir tanesi, bu kimselerin Osmanlı devletinde etkileridir. Mühim olan konu şudur: 1839'da Tanzimat ilân edilmiş ve ondan sonra Osmanlı devleti ıslahat hareketlerine girişmiştir. Bu ıslahat hareketlerinin amacı, Osmanlı idaresini modernleştirmek, kısmen de olsa buraya Avrupalı bir idare sistemi, yeni müesseseler getirmektir. Macar mültecilerinin hemen hemen hepsi iyi eğitim görmüş, batıyı iyi bilen insanlar olduğu için, bunların Osmanlı devletinde vazife almalarının bir dereceye kadar bu ıslahat hareketlerini destekleyici mahiyette görülmesi gerekiyor. Çünkü bilhassa Müslüman olmuş subaylar, bu defa doğrudan doğruya Osmanlı cemiyetinin bir parçası olarak görüşlerini ifade ediyor, yazabiliyor, bildirebiliyordu; ve bunların bazı etkileri olacağı şüphesizdi. Bence, Türk-Macar ilişkileri incelenirken, meselenin bu tarafına da bakılması gerekiyor, yani Kossuth ve onların yanında bulunanların yalnız ve yalnız mülteci olarak gelip gittiklerini sanmak bence pek o kadar doğru değildir. Şurası muhakkak ki, 1851'de Kossuth ve onun yanındaki birkaç kişi Amerika'nın gönderdiği bir gemi ile, Missisipi gemisiyle, İngiltere'ye gitmiş, orada kısa süre kalmış, ondan sonra Amerika'ya geçmiş ve ondan sonra Kossuth tekrar Avrupa'ya dönmüş, İtalya'ya yerleşmiş ve İtalya'da ölmüştür. Ancak Macar mültecilerinin hepsi Kossuth ile beraber Osmanlı topraklarını terketmemiş, onların bir kısmı orada kalmıştır. Bilhassa Şumnu'da kalan grup – sivil bir gruptu bu – orada ziraatla uğraşmış, ticarî teşebbüslerde bulunmuştu. Meselâ, İstanbul'da gene bu Macarlar arasından Dániel Szilágyi ismiyle anılan zat, İstanbul'da bir kitabevi kurmuş ve 15 sene kadar İstanbul'da kitap alıp satmıştı. Hatta Szilágyi İstanbul'da bulunduğu sürece orada bir hayli el yazması satın almış, sonra bunları Macaristan Akademisine vakfetmiştir. Bu koleksiyon, Macar Akademisinin Şarkiyat bölümünün ilk kitaplığı olmuştur, ve hâlâ Szilágyi'nin getirdiği kitaplar kullanılmaktadır. İşte bu misaller bu Macar mültecilerinin çok yönlü faaliyette bulunduklarını ve Osmanlı devletinde

19. yüzyılda bazı etkileri olduğunu açıkça göstermektedir. İşte ben de Macaristan'da buradaki kaynakları inceleyerek Kossuth'un ve arkadaşlarının Türkiye'de kaldığı süre boyunca neler yaptıklarına dair bilgi, malzeme toplamakla meşgulüm; kütüphane ve arşivde çalışıyorum ve bir hayli şeyler buldum. Bunları bir araya toplayıp da kitap haline getirirsek, herhalde faydalı bir şey elde etmiş olur, Türk-Macar ilişkilerine de bu şekilde bir katkımız olur, zannındayım.

— *İnşallah bu monografiyi bir an önce görürüz. Tabii ayrıca çalışmalarınızda üstün başarılar dilerim. Lajos Kossuth ile Şinasi'nin gazetecilik faaliyetleri arasında bir karşılaştırma yaptığınızı biliyorum. Bu konuyu da özetlemenizi rica edebilir miyim?*

Evet, çok ilginçtir. Bizim tarihimizde, bilhassa yenileşme ve fikir tarihimizde Şinasi'nin yeri büyüktür. Şinasi asıl faaliyetini gazetecilik alanında göstermiştir. Ondan evvel, yani Şinasi'nin 1860'ta başladığı gazetecilikten evvel, ve yirmi sene kadar evvel Takvim-i Vekayi Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk gazete olarak çıkmışsa da, asıl gazetecilik Şinasi ile başlamıştır. Çünkü Takvim-i Vekayi genellikle hükümet tarafından çıkarılan ve hükümet, devlet idaresinde olup bitenleri anlatan bir gazete idi. Halbuki Şinasi ile başlayan gazeteler halka dönük haber ulaştırmak amacını güdüyordu. Şimdi Kossuth ile Şinasi'nin arasındaki benzerlik: Kossuth daha evvel gazeteciliğe benzer bazı faaliyetlerde bulunmuştu; mektup yazarak ve mektupları çoğaltarak yüzlerce kişiye haber falan veriyordu. Fakat hakikî manada gazeteciliği nitekim 1841'de Pesti Hırlap isimli büyük havadis gazetesıyla başlamıştır. Ve bu gazeteyi yayınlarken Kossuth diyor ki: gazete çıkarmaktan maksat yalnız haber vermek değil; aynı zamanda bizim maksadımız halkı eğitmek, onlara geniş fikir vermek, ve böylece daha geniş manada bir faaliyette bulunmaktır. Şinasi de aynı şeyi söylüyor, birbirinden habersiz olarak, ve diyor ki: Gazetecilikten bizim maksadımız, bir efkârı umumiye, bir kamu oyu yaratmaktır; medeniyet hakkında halkımıza bilgi vermek ve onları gelecekte daha iyi insan ve vatandaş olarak yetiştirmek amacını güdüyoruz; gazetemiz bu amaçla çıkıyor, diye yazıyor Tasvir-i Efkâr. Dikkatimi çekti bu iki nokta: birisi Macaristan'da diğeri İstanbul'da, aralarında 20 sene fark olmakla beraber, aynı noktadan hareket ediyorlar, aynı amacı, yani halkı eğitmek, haberden ziyade gazete vasıtasıyla ve gazeteyi bir eğitim organı olarak kullanmak amacını güdüyorlar; bir çok bakımdan bu benzeyişi çok ilginç buldum.

— *Bu benzeyiş herhalde toplumsal ve tarihsel koşulların benzerliği nedeniyle olabilir, yani o benzerlikten de, toplumsal ilerleme isteğinden de kaynaklanabilir.*

Şüphesiz, kendi benliğini, millî benliğini ifade etmiş, Habsburglardan ayrılmaya karar vermiş – veya verecekmiş, daha vermemiş o zaman – fakat kendini Macar olarak bilen ve Macar olarak ifade etmek isteyen bir halka hitap ediyor. Şinasi de bu defa bu halkı yalnız

hükümetin körü körüne izleyicisi olmaktan kurtararak, buna daha yeni imkânlar, eğitim ve saire eklemek istiyor. Tabii bu koşulların benzerliği var, çünkü her iki ülkede de yeni yeni sosyal guruplar meydana çıkıyor, ziraatta değişiklikler oluyor, hatta küçük çapta da olsa bir şehirleşme başlamış, yeni tipte bir şehirleşme başlamış. Osmanlı devletinde, ticaret, batı ile ticaret gittikçe artmakta. Macaristan'da aynı şekilde tam manasıyla diyebileceğim bir batılama hareketi, bir yenileşme hareketi başlamış.

Sanayileşme Macaristan'da o tarihlerde bir hayli gelişmeye başlamıştı. Eski toprak rejimi değişmişti. Osmanlı devletinde ise sanayileşme yoktu o devirde; fakat bilhassa ziraî alandaki ve ticarî alandaki gelişmeler birikti, yeni bir ticarî gurup ortaya çıktı ki, bunların bilhassa dış ticarete büyük ekseriyeti azınlıklardan ibaretti. Ve böylece Osmanlı devletinde de azınlıkların temsil ettiği bir çeşit ekonomik sömürme söz konusuydu ve nitekim Genç Osmanlılar bilahare ilk defa diyebileceğim millî bir görüşü – ve o zaman millî görüş bu sömürüye karşı, bilhassa yabancı sömürüye karşı cephe almaktı – ortaya koydu ki bunlar birbirine bağlıydı. Şinasi'nin gazeteciliği, Genç Osmanlılar, Namık Kemal, Ziya Paşa vesaire hepsi birbirine bağlı hareketler. Ama her iki ülkede şartlar oldukça değişti, fakat yine de her iki ülke de büyük değişiklikler eşğinde bulunduğu için benzerlikler mevcuttur; çünkü sosyal yapı değişmektedir, insanlar arası münasebetler değişmektedir, millî hükümet, devlet, vatan anlayışları meydana gelmektedir, ve bunlar hepsi de şu veya bu şekilde gazetelerin sayfalarında kendilerini göstermektedir.

— *Demek ki, geçen yüzyılda Macar göçmenleri bir nevi maya oluşturunuyordu, diyebiliriz.*

Evet, daha büyük bir oluşum içinde onların bir katkısı vardır, fakat biz bunları pek bilmiyoruz, incelemedik şimdiye kadar.

— *Siz mi başladınız, yoksa bu konuyu başkaları da araştırdılar mı?*

Macar mültecilerinin Türkiye'de bulunmalarını inceleyen birkaç meslektaş oldu. Fakat onlar yalnız olayları anlattılar, mesela Ahmet Refik Altınay Osmanlı arşivlerinde bulunan ve Macar mültecileri ile ilgili vesikaları bir kitap halinde yayınladı. Türkiye'de Mülteciler Meselesi, diye bir kitap. Ondan sonra bir iki arkadaş daha, Altınay'ın kitabını esas tutarak bu konuda bir iki yazı yayınlamışlardı. Fakat meselenin daha geniş sosyal, ekonomik, kültürel cephelerini inceleyen pek olmamıştı. Burada teferruatlarına giremeyeceğim bazı konularda, ben de 19. yüzyıla meşgul olduğum için bazı şeyler dikkatimi çekti. Acaba bu meseleler nasıl doğmuştur, kaynağı ne olmuştur, nereden gelmiştir, falan inceleyince, Macar mültecilerinin ve bilhassa Türkiye'de Osmanlı devletine yerleşmiş olanların, Müslüman olmuş olanların bazılarının bazı katkıları bulunduğu kanaatine vasil oldum; ve nitekim incelemelerim benim tahminlerimin doğru olduğunu göstermektedir. İnşallah daha yeni şeyler bulur ve bu görüşü daha genişletebiliriz.

— *Biz de başarılar dileriz, çok teşekkür ederim.*

Edit Tasnádi

Kemal Karpat professzor a Kossuth-emigrációról*

— Tudjuk, hogy Ön olyan témával foglalkozik, amely Magyarország és Törökországot egyaránt érinti. Ez a téma a mi szabadságharcunk és a kossuthi emigráció története, a Kossuthot elkísérők, illetve az Oszmán Birodalomban megtelepedők sorsa, valamint az emigráció törökországi hatása.

Igen. Az oszmán korszakban a Magyarországról érkező menekültek szívélyes fogadtatásra találtak, s lehetőséget kaptak arra, hogy az Oszmán Birodalomban éljenek, mint Rákóczi is például. Volt azonban a 19. században egy menekültcsoport, amellyel kevesebbet foglalkoztak. Vezetőjük Kossuth Lajos volt, és 1849 őszétől 1851 tavaszáig tartózkodtak Törökországban. Kossuth jónéhány társával és katonákkal együtt Orsovánál átkelt a Dunán, s megérkezett Vidinbe. Miután Abdülmedszid szultántól megkapták a menedékjogot, egy ideig még itt, majd Sumnuban (mai bulgár neve Sumen) tartózkodtak. Később Kütahyába mentek, s több mint egy évet töltöttek ott. A menekültek egy csoportja — Bem Józsefet tekintették vezérüknek — áttért a mohamedán hitre. Többségük katona volt. Ők Aleppóban telepedtek le. Egy részük belépett a török hadseregbe, és oktatási, kiképzési s egyéb területeken szolgálták az Oszmán Birodalmat. Bem a Murád nevet vette fel, pasa rangot kapott, s 1850-ben halt meg Aleppóban, ott is temették el. Feliratos sírköve Isztambulban készült, úgy küldték oda és állították fel a sírjára. A magyar honvédsereg főparancsnoka Görgey volt, de az erdélyi harcokat Bem irányította. Nagyszerű katona volt, tisztjei és katonái rajongtak érte. Vele együtt lépték át a Dunát, és tértek át az iszlám hitre, s léptek be az oszmán hadseregbe, mert így akarták folytatni függetlenségi harcukat. Volt néhány olyan lengyel tiszt is, akik az 1830-as években részt vettek egy felkelésben, és Kossuthék érkezésekor már Törökországban tartózkodtak, de az kétségtelen, hogy a legnagyobb és az Oszmán Birodalom szempontjából talán a legjelentősebb csoport 1849-ben érkezett. Ők a krími háborúban is jelentős szerepet játszottak. A lényeg az, hogy 1839-ben Törökországban meghirdették a Tanzimátot, vagyis a birodalom a reformok útjára lépett. Ennek a reformmozgalomnak a célja az oszmán államigazgatás részleges modernizálása, európai típusú állam létrehozása, új intézmények bevezetése volt. A magyar menekültek szinte kivétel nélkül a nyugatot jól ismerő emberek voltak, ezért az ő itteni szolgálatba lépésüket a reformmozgalom támogatásaként kell értékelnünk, hiszen főleg az iszlám hitre áttért tisztok az oszmán társadalom tagjaivá váltak, így gondolataikat kifejthették, le is írhatták és terjeszthették — s mindez nem maradhatott hatástalanul. Véleményem szerint a török-magyar kapcsolatok vizsgálatakor ezt szem előtt kell tartani, s helytelen volna a Kossuth-emigráció tagjaira csak mint menekültekre gondolni. 1851-ben nem az összes magyar menekült hagyta el Kossuthtól az oszmánok földjét, hanem egy részük ott maradt. Mindenekelőtt a Sum-

nuban megtelepedett csoport tagjai — ezek civilek voltak — például mezőgazdasággal, illetve kereskedelemmel foglalkoztak. Vagy például a menekültek közül Szilágyi Dániel Isztambulban könyvesboltot nyitott, és tizenöt éven keresztül könyvekkel kereskedett. Eközben jelentős mennyiségű kéziratot is vásárolt, s ezeket a Magyar Tudományos Akadémiára hagyta. Ez a kollekció lett az Akadémia turkológiai gyűjteményének alapja, s a Keleti Gyűjteményben ma is használják a Szilágyi által szerzett könyveket. Ezek a példák is mutatják, hogy milyen sokrétű tevékenységet folytattak a magyar menekültek, s hogy hatottak a 19. századi Oszmán Birodalomra. Magyarországon az itteni forrásokat tanulmányozom, anyagot gyűjtök Kossuth és társai törökországi tevékenységére vonatkozólag, és sok mindent találtam. Azt gondolom, hasznos volna, ha mindezeket könyvalakban összegyűjtenénk, s ezáltal hozzájárulhatnánk a török-magyar kapcsolatok ápolásához.

— Sok sikert kívánunk és reméljük, mielőbb kézbe vehetjük ezt a monográfiát. Ön összehasonlította Kossuth és Sinászi újságírói tevékenységét. Megkérhetném, hogy foglalja össze ezt is?

Igen, ez nagyon érdekes. A mi történelmünkben, különösen megújulásunk történetében Sinászi fontos szerepet játszott. Az ő fő tevékenysége az újságírás volt. Előtte, vagyis Sinászinak 1860-ban induló újságírói pályafutása előtt húsz esztendővel jelent meg a Takvim-i Vekayi, de az igazi újságírás Sinászival kezdődött, minthogy a Takvim-i Vekayi a kormány által kibocsájtott újság volt, és a kormányban, az államigazgatásban történekről adott hírt. A Sinászival kezdődő újságoknak viszont az volt a céljuk, hogy a néphez szóljanak. Ami a Kossuth és Sinászi közötti hasonlóságot illeti: Kossuth már korábban is folytatott olyan tevékenységet, ami hasonlít az újságíráshoz: százsámra sokszorosítva juttatta el leveleit az emberekhez, és adott híreket. A valódi újságírást 1841-ben a Pesti Hírlappal kezdte meg. Amikor elindította az újságot, Kossuth azt mondta, hogy az újsággal nemcsak az a cél, hogy híreket adjon, hanem hogy ezzel együtt a népet oktassa, az emberek látókörét tágítsa, tehát egy szélesebb értelemben vett tevékenységet kívánt folytatni. Anélkül, hogy egymásról tudtak volna, Sinászi ugyanezt mondja: a mi célunk, hogy közvéleményt alakítsunk ki, hogy népünket tanítsuk, hogy ők a jövőben értékesebb emberek és állampolgárok legyenek. S hozzáfűzi: ezért jelent meg újságunk, a Taszvir-i Efkjár. Ez a két dolog felkeltette a figyelmet: az egyik Magyarországon, a másik Isztambulban — ha húsz év különbséggel is — ugyanabból indulnak ki és ugyanaz a céljuk: a népet akarják tanítani; az újságot elsősorban az oktatás eszközeként tekintik, ezt fontosabbnak tartják a híreknél. Ezt a hasonlóságot én nagyon érdekesnek találtam.

— Ez a hasonlóság bizonyára a történelmi-társadalmi körülményekből fakad — a haladás vágyából.

* 1850. március 31-én érkezett Kütahyába Kossuth Lajos és a közvetlen környezetéhez tartozók. A 150. évforduló kapcsán emlékezünk Kossuth Lajosra és az őt elkísérő szabadságharcosokra.

Kétségtelen, hogy Kossuth a saját nemzeti önazonosságát kereső, a Habsburgoktól való elszakadást elhatározó (legalábbis el fogja határozni, akkor még ez nem történt meg), magát magyarnak valló és magát magyarul kifejezni kívánó néphez szól. Sinászi is azt akarja, hogy a nép ne vakon kövesse a kormányt, hanem új lehetőségeket, oktatást akar nyújtani számára. Természetesen a körülményekben vannak hasonlóságok — mindkét országban új és új társadalmi csoportok lépnek föl, változások történnek a mezőgazdaságban, sőt ha kis mértékben is, de megindul a városiasodás, egy újfajta urbanizáció. Az Oszmán Birodalomban a kereskedelem, a nyugattal folytatott kereskedelem egyre jobban növekszik. Ugyanakkor Magyarországon, azt mondhatom, hogy a szó igazi értelmében vett nyugatiasodás, egy megújulási folyamat kezdődik.

Az Oszmán Birodalomban akkor még nem indult meg az iparosodás, de a mezőgazdaság és a kereskedelem területén meglehetősen fejlődés mutatkozik. Egy új kereskedőréteg jelenik meg, melynek többsége, főleg azok, akik a külkereskedelemmel foglalkoznak, a kisebbségek közül kerül ki. Így az Oszmán Birodalomban egyfajta gazdasági kizsákmányolásról volt szó, és mint később az ifjútörökök, ekkor fogalmaztak meg először egyfajta nemzeti gondolatot, amely e kizsákmányolás elleni fellépést jelentett, elsősorban az idegen kizsákmányolás ellen, hiszen ezek egymástól elválaszthatatlan dolgok voltak. Sinászi újságírói tevékenysége, az ifjútörököké, Námik Kemál, Zijá Pasa és a többieké mind összefüggött egymással. A két országban a feltételek meglehetősen különböztek egymástól, de minthogy mindkettő nagy változások küszöbén állt, voltak hasonlóságok, mert változott a társadalmi struktúra, változtak az emberek közötti viszonyok, megjelent a nemzeti kormány, az állam és a haza fogalma, s mindez így vagy úgy, tükröződött az újságok lapjain.

— Azt mondhatjuk, hogy a magyar menekültek egyfajta kovászt jelentettek ...

Egy szélesebb folyamatban nekik is szerepük volt, csak ezt még nem vizsgáltuk meg, nem ismerjük eléggé.

— Ön kezdte, vagy voltak már mások is, akik foglalkoztak ezzel a témával?

Volt már néhány történész, aki vizsgálta a magyar menekültek törökországi tartózkodásának témáját, de ők csak az eseményeket írták le. Pl. Ahmet Refik Altınay könyveiben is kiadta az oszmán levéltárakban található, a magyar menekültekre vonatkozó iratokat „A menekültkérdés Törökországban” címmel, és később is néhányan Altınay könyvére támaszkodva megjelentettek egy-két tanulmányt. A kérdés tágabb társadalmi, gazdasági és kulturális vonatkozásait még nemigen vizsgálta senki. Minthogy én is a 19. századdal foglalkozom, bizonyos dolgok — a részletekbe most nem megyek bele — fölkeltek az érdeklődésem, s ha az ember megvizsgálja, hogy miként keletkeztek ezek a problémák, honnan indultak ki, akkor azt látjuk, hogy a magyar menekülteknek, különösen azoknak, akik az Oszmán Birodalomban megtelepedtek és fölvetették a mohamedán vallást, volt hatásuk. A kutatásaim végül is igazolták ezt a föltételezést. Reméljük, találunk még új dolgokat, s így ez a nézet még megalapozottabbá válik.

— Mi is ezt kívánjuk. Köszönöm a beszélgetést.

✍ Tasnádi Edit

HÍREK

Az Oszmán Birodalom fennállásának 700. évfordulóját köszöntő események sorában a Török Nyelvtudományi Társaság és a Francia Anatóliai Kutatások Intézete nemzetközi tudományos ülésszakot rendezett Isztambulban. A központi téma a régi törökországi török nyelv volt, a mintegy 40 előadást élénk viták követték. A magyar turkológia képviselőiben: Hazai György „A régi anatóliai török nyelv sajátosságainak kronológiai problémái (A kutatások metodológiai vonatkozásai)”; Tasnádi Edit „A magánhangzóharmonia és -illeszkedés de la Croix L'état général de l'Empire ottoman című művének szójegyzékében” címmel tartott előadást.

Horváth László török tiszteletbeli konzul szervezésének köszönhetően érdekes előadások helyszíne volt március 17-én a Szigetvári Városi Könyvtár nagyterme, ahol társaságunk helyi tagjain kívül szép számban voltak jelen a város polgárai is. Az 1848-49-es magyar szabadságharc és forradalom évfordulója, nemzeti ünnepünk kapcsán Hóvári János történész tagtársunk beszélt a 150 éve, 1850. március végén Kütahyába, Törökországba érkezett Kossuth Lajosról és a kíséretében lévő szabadságharcosokról. A gondolatébresztő, a Kossuth-emigráció balkáni és törökországi tartózkodását részletesen ismertető előadást követően alelnökünk, F. Tóth Tibor adott tájékoztatást társaságunk 2000. évi kulturális munkatervéről. Majd befejezésül „A világörökség nyomában Törökországban” címmel Puskás László tagtársunk tartott diavetítéses előadást, amelyet a helybeliek nagy érdeklődéssel és tetszéssel fogadtak.

Társaságunk kezdeményezésére a Magyar Tudományos Akadémia Tudósklubjában március 20-án megemlékeztek Kállay Miklós miniszterelnöknek az 1944. március 19-én történt budapesti Török Nagykövetségre való meneküléséről, illetve befogadásáról. A beszélgetést Hazai György és Ádám György akadémikusok vezették be.

Visszaemlékezett Kállay Kristóf, a néhai miniszterelnök fia, aki idős kora ellenére nagy szellemi frissességgel, lenyűgöző előadóként beszélt az 1944-es történelmi eseményekről és Sevket Fuat Keçeci Törökország akkori budapesti nagykövete emberiségéről. Az eseményt méltatta: Ender Arat nagykövet, aki a beszélgetés végén a jelenlévőknek állófogadást adott. A visszaemlékezésen a Magyar Tudományos Akadémiának több tagja és a tudományos élet több jeles személyisége is részt vett. (A visszaemlékezés szövegét Kállay Kristóf hozzájárulásával a Török Füzetek következő számában közöljük.)

„Életképek Magyarországról” címmel nagy érdeklődés mellett, március 29-én a Karinthy Szalonban nyitották meg a Monad Balkan festőművész olajfestményeiből rendezett kiállítást. Az ünnepélyes megnyitón Ender Arat nagykövet mondott köszöntőt, majd Sárosdy Judit művészettörténész méltatta a festőművész munkásságát. Monad Balkan a budapesti Török Nagykövetség kereskedelmi főtanácsosa, akinek eddig több önálló kiállítása volt Törökországban, Ankarában és Isztambulban, illetve az elmúlt év augusztusában a Budai Várban.

Zoltán Boronkay ile geçmişteki günler ve bugünkü yaşamı üzerine bir konuşma

Macar asıllı Zoltán Boronkay, Daewoo firmasının Türkiye'deki genel distribütörüdür. Firmasını ziyaret ettiğimizde bizi kızı Selin Boronkay karşıladı. Anlattığına göre, 14-15 yaşındayken Macarca öğrenmek için üç aylık bir kursa katılmak üzere Macaristan'a gelmiş. Ama ailesini o kadar özlemiş ki, iki hafta sonra evine dönmüş. Şimdi gene seve seve giderim ama vaktim yok, diyor. Çünkü genç yaşına rağmen o da firmanın yönetim kurulu üyesi.

Kısa süre sonra Bay Boronkay de geldi, ve kendisinden, ailesinden söz açıldı:

Babam Budapeşte'de doğdu. 1923'te geliyor Türkiye'ye. Yanılmıyorsam, o tarihte Macaristan'da işsizlik vardı. Türkiye'ye gelişi de bir tesadüf. İş vesilesiyle geliyor. İlk önce Söke'de tuz imal etmek için kurulan bir fabrikaya makinelerin getirilmesi işinde çalışıyor. Sonra İstanbul'a geliyor, önce bir demir atölyesi açarak işe başlıyor. Orada çok çeşitli mallar yapıyor, bazı askerî malzemeler de üretiyor.

Babam giderek işini genişletiyor, büyütüyor, ve otomotiv sektöründe çelik konstruksiyon ve Türkiye'de ilk defa hidrolik damper kamyonlar üzerine damper imalatına başlıyor 1950'lerde. O devirlerde Türkiye'de fazla bir sanayi yok. Belediye araçları ve otomotif alanında her tür kamyon üretimine, bazı yerlerde devlet ve belediye ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli imalâta geçiyor.

Babam Türkiye'de evleniyor. İki oğlu oluyor. Gördüğünüz gibi biri ben, diğeri ağabeyim Atilla. Annemiz Türk. Biz Türkiye'de doğduk, büyüdük, okuduk. Akrabalarımız vardı Macaristan'da, babam onları da Türkiye'ye getirtmişti. Babam pek erken, 1968'de vefat etti, 62 yaşındaydı. Ondan sonra biz işi devraldık ağabeyimle birlikte. İlk önce biz de sanayici olarak işlere başladık, fakat sonra ticaret işine de ağırlık verdik. Özellikle de Macaristan'la çok önemli sahalarda ticaretimiz oldu. Kısacası, biz ikinci jenerasyon, ikinci kuşak oluyoruz.

Çocukluğum sırasında Türkiye'de çok Macar bulunuyordu. Hatırladığıma göre bunların çoğu da önemli teknik uzmanlardı. Meselâ bugün bir Profilo Holding var. Profilonun kurucusu, rahmetli bay Rákos, babamla beraber gelmiş. O zaman böyle teknik adamlara ihtiyaç oluyordu. O yıllarda Türkiye'de belirli bir gurup vardı, bunlar çok önemli mevkilerdeydi.

Bizim müessesede teknik müdürümüz Macardı, birkaç Macar teknisyen de bulunuyordu.

1950'lerde bayağı bir Macar topluluğu vardı Türkiye'de. O zaman Beyoğlunda, pek çok dükkânların, kuruluşların yer aldığı, İstanbul'un en meşhur, en canlı bir sokağında güzel bir cemiyet merkezi kurulmuştu, içinde tiyatrosu da vardı, ve burada sık sık baleler, tiyatrolar filan tertip edilirdi, spor yapıldı. Hatırlıyorum, o zamanlar Macar şampiyonları gelirdi, müsabakalar olurdu. Bu, İstanbul'da yaşayan Macarların cemiyet binası idi. Hatta o devirlerde benim amcamın bir Macar lokantası da vardı İstanbul'da, Csárdás lokantası. Çok meşhur bir yerdi ve tipik orta Avrupa restoranları düzeyindeydi; büyük bira fiçileri, gazeteler tahta direklere asılırdı. Çok popüler, sevilen bir yerdi.

Fakat Macar ihtilâlinde sonra, 56'da Amerika mültecileri kabul etmeye başladı. Ondan sonra buradaki birçok Macar ailesi göç etti Amerika'ya. Meselâ amcam da göç etti Türkiye'den. Yalnız Macaristan'dan değil, diğer ülkelerden de Macar tabiiyetli kişiler Amerika'ya gittiler.

– Türkiye'den niçin Amerika'ya göçtüler?

Amerika yeni bir dünya, herkes oradaki imkânları duydu. Tabii ki iyi yerleşmiş, burada işini kurmuş, malı mülkü olan kişiler böyle bir şey yapmadı ama, genelde burada uzman olarak çalışan, teknik eleman olarak çalışan, üniversitede hocalık yapan ve saire kişiler yeni bir dünya, yeni bir imkân diyerek Amerika'ya göçtüler. Mesela Amerika'da babamın tarafından çok akrabam var. New York'ta yaşayan kuzenlerim var. Simdi bir tanesi Amerika'da üniversitede profesör. Zaten amcalarıma da babam yardımcı olmuştu. Büyük bir aile, dokuz kardeşmişler.

Yani babam tarafından akrabalarım Amerika'dayken, benim bu büyüme çağında Macarca konuşacak kimsem olmayınca, annem de türk olduğundan babamla hep Türkçe konuştukları için, benim Macarca öğrenmek imkânım olmadı.

– Bu Macar cemiyeti bugün de var mı?

Hayır, böyle bir şey yok. Çünkü o cemiyette çok az kişi kaldığı için, o kuşak buradan gittikten sonra cemiyet devam etmedi. Maalesef, burada ya eskiden

gelmiş çok yaşlı birkaç kişi kaldı, veyahut ta yeni gelenler var. Ama bu yeni kuşak çok kalabalık değil. Yani burada ya evlenmiş Macar gelinler var, ya da Macar uyruklu olup Türkiye'de iş yapan bazı kişiler var. Ama Türkiye'de yerleşmiş, iş yapan eski kuşaklar kalmadı.

Tabii gerek konsolos, gerek büyükelçilik ile irtibatımız vardı. Macaristan'la çok ticaret yaptığımızdan, milli bayramlarda davet edilirdik. O zaman burada yaşayan Macarları, Macaristan'la bağlantısı olan kişileri de davet ederlerdi.

-Macaristan ile iş alanındaki bağlantılarınız hakkında birkaç söz söyler misiniz?

Ben ilk defa Macaristan'a 1978 yılında gittim. Bizim o zaman Boronkay ismi altında spor kulübümüz vardı İstanbul'da. Ve biz voleybol şampiyonu olduk o sene Türkiye'de. Türkiye'yi Avrupa turnesinde temsil etme hakkını kazandık, ve ikinci turda Csepel'le idi maçımız. Macaristan'a ilk defa bizim voleybol maçımız için gittim. Fakat o vesile ile iş bağlantıları görüşmeleri yaptım ve bir sene sonra da büyük bir kontrat imzaladık. Ben o zaman İkarusun Türkiye distribütörü oldum ve Türkiye ilk defa o sene sekizyüz tane Macar otobüsü aldı. Ondan sonra tabii bizim işimiz çok genişledi Macaristan'la. 78-den bugüne kadar beşbine yakın Macar otobüsü geldi Türkiye'ye. Gördüğünüz gibi İstanbul'da Belediyenin kullandığı otobüslerin çoğu İkarus. Ankara'da da öyle, İzmir'de var, Trabzon'da var, Antalya'da var, Eskişehir'de var.

Türkiye'de kullanılan bu otobüsler şehirlerarası değil, şehir içi belediye hizmetindedir. Çok memnun kaldı belediye İkarus otobüslerinden. Hem iyi fiyatla aldılar. Türk-Macar ilişkileri de her zaman iyidir.

- Bu durum bugün de devam ediyor mu?

Son birkaç sene içinde önemli bir otobüs alımı olmadı. Tabii ki Macaristan'da şartlar değişti, ticari şartlar da değişti. Yani bizim en son İkarus otobüs satışı 1995 senesi civarında gerçekleşti. O günden beri yeni bir alım olmadı. Ama olacağını ümit ediyoruz.

Ekonomik nedenlerden dolayı, belediyelerin dışardan büyük alımları olmadı bu devre içinde.

Ama bu vesileyle tabii çok gittim Macaristan'a. Birçok resmi heyetlerde bulundum.

- Macar-Türk ekonomik ilişkileri nasıl gelişebilir?

Bu tabii birbirinin malını tanıtmakla, yakın ilişkilerde bulunmakla olacak. Biliyorsunuz, bugün

dünyada serbest ticarete büyük bir rekabet var. Türk işadamları kendi mallarını Macaristan'da tanıtmaktalar, Macar işadamlarının da kendi mallarını Türkiye'de tanıtmaları gerekiyor. Şimdi bu konuda faaliyetler var, ben de Türk-Macar iş konseyinin üyesiyim. Biz her sene Türkiye'de olsun, Macaristan'da olsun bu ticaret konularının nasıl geliştirileceği hakkında görüşmeler yapıyoruz Macar tarafıyla. Daha evvelki dönemlerde, yani Macaristan'ın doğu blokunda olduğu dönemlerde ticaret değışikti. Türkiye Macaristan'dan daha ziyade belirli endüstriyle ilgili konularda mal alırdı, meselâ elektrik santralleri. Macaristan'da Türkiye'den daha ziyade hammadde şeklinde mal alırdı; tütün olsun, üzüm olsun, incir olsun, ve saire mallar.

Macaristan'ın Türkiye'den aldığı hammaddeler arasında eskiden pamuk önemli idi, fakat şimdi rekabet büyük. Bartel anlaşması yerine şimdi serbest ticaret anlaşması devreye girdi, onunla beraber muhakkak ticaret hacminde büyüme olacak.

- Siz Macaristan'a sık sık geliyor musunuz?

Çok sık geliyordum işim icabı, bazen senede on defa, veya daha fazla. Şimdi fazla bir işim olmadığı için yalnız yılda bir iki defa geliyorum.

İsmim tam Macar ismi olduğu için, giriş kapısında pasaportçular bana hemen Macarca soruyorlar. Ben de mahcup oluyorum, çünkü gerçekten bilmem gerekir ama maalesef öğrenmek imkânım olmadı.

Macaristan'da çok önemli kişilerle beraber oldum. Türkiye'nin birçok önemli kişilerini misafir ettik Macaristan'da. Bilhassa belediye başkanlarını. Hatta sayın cumhurbaşkanı ile de beraber geçirdiğimiz anlar oldu. Başbakanlarla da buluştuk. Bize önemli yerleri gezdirdiler, Parlamentoyu da gezdik. Belediye meclisini de ziyaret ettik, normal çalışmalarını yapıyorlardı, geniş bir toplantı idi. Bize İşte burası belediyenin son derece sessiz çalışma odası diyerek kapıyı açtıkları sırada Belediye başkanı Gábor Demzky bir konuşma yapıyordu. Kapıdan bakarken Demzky beni görünce, konuşmasına devam ederken, işte Türkiye'den gelen Macar Zoltán Boronkay bakıyor, deyiverdi. Benim dostumdur kendisi.

Yani Macaristan'da akrabalarım yok ama dostlarım var. Bunun için her zaman Budapeste'ye seve seve geliyorum. Seviyorum bu şehri, ve Macar halkını da çok seviyorum!

László Puskás

Beszélgetés Boronkay Zoltánnal múltról és jelenről

A magyar származású Boronkay Zoltán a Daewoo cég törökországi vezérképviselőjét látja el. Amikor a céget Isztambulban felkerestük, leánya, Selin Boronkay fogadott bennünket. Beszélgetésünk során elmondta, hogy 14-15 éves korában beiratkozott Magyarországon egy három hónapos kurzusra, hogy magyarul tanuljon, de olyan nagy volt a honvágya, hogy két hét után hazautazott. Most persze már szívesen mennék, de nincs rá időm — mondja. Fiatal kora ellenére ugyanis ő is tagja a vállalat vezetőségi tanácsának.

Hamarosan megérkezett Boronkay Zoltán is, akit először családjának múltjáról kérdeztünk.

Apám Budapesten született. 1923-ban jött Törökországba. Ha jól tudom, akkortájt Magyarországon munkanélküliség volt. Hogy épp Törökországba került, az a véletlen műve... Munkát keresett. Először Sökeben (Égei-tenger parti város) egy sólepárló üzembe gépeket hozatott. Aztán Isztambulba ment és egy vasipari üzemet alapított, ahol sokféle dolgot készített, többek között egyes katonai termékeket is gyártott.

Az üzlet egyre növekedett, szélesedett, és a gépjármű szektor számára acélszerkezeteket, illetve Törökországban először hidraulikus csillapítású kamionok részére lengéscsillapítókat gyártott az 50-es években. Abban az időben Törökországban még nem volt sok üzem, ezért az önkormányzati járműpark, valamint a különféle kamionok részére, az igények kielégítésére mindenfélét legyártott.

Apám Törökországban nősült. Két fia van, én és a testvérem Attila. Anyám török. Törökországban születünk, nőtün fel, tanultunk. Magyarországon persze voltak rokonaink, de apám őket is kihozatta Törökországba.

Apám korán, 1986-ban meghalt, 62 éves korában. Ezután fivéremmel együtt mi vettük át az üzemet. Először mi is gyártóként kezdtük, de aztán a kereskedelemre is súlyt fektettünk, különösen Magyarországgal sok fontos területen folytattunk kereskedelmi tevékenységet. Szóval mi a második generáció vagyunk.

Gyermekkoromban sok magyar volt Törökországban. Emlékeim szerint többségük fontos műszaki ember volt. Például a mostani Profilo Holding alapítója, a néhai Rákos úr, apámmal együtt jött ki. Abban az időben nagy szükség volt itt műszaki emberekre. Következésképpen többen is fontos pozíciókat töltöttek be. A mi cégünk igazgatója is magyar volt, magyar technikusokat is alkalmaztunk.

Az 50-es években jelentős létszámú magyar csoport volt Törökországban. Akkoriban Beyoğluban, Isztambul leghíresebb, legélénkebb utcájában, ahol sok üzletet, társaságot alapítottak, volt egy szép épületük, amiben színház is volt, és gyakoriak voltak a balett és színielőadások. Sportolási lehetőség is volt. Emlékszem, akkoriban magyar bajnokok is jöttek és versenyeket tartottak. Ez volt az Isztambulban élő magyarok egyesületi háza. Sőt, akkoriban nagybátyámnak volt egy magyar étterme is Isztambulban, a „Csárdás”. Nagyon híres hely volt, jellegzetes közép-európai étterem. Nagy sö-

rőshordók voltak ott, az újságok fa keretre felakasztva lógtak. Nagyon népszerű, közkedvelt hely volt.

Az 56-os forradalom után azonban Amerika kezdte befogadni a menekülteket. Ezután sok itteni család is elment Amerikába. Például nagybátyám is elment Törökországból. Vagyis nemcsak Magyarországból, hanem más országokból is elmentek Amerikába a magyar származású emberek, mint pl. az én nagybátyám.

— *Miért mentek el Törökországból Amerikába?*

Amerikában, az új világban mindenki nagy lehetőségeket sejtett. Természetesen a jó helyzetben lévők, akik itt alapítottak céget, akiknek itt volt vagyoniuk, ingatlanuk, azok nem mentek, de akik itt kézművesként, műszerészként, szakemberként dolgoztak, vagy egyetemen tanítottak stb., azok az új világban új lehetőségeket láttak. Apai részről például sok rokonom van Amerikában. Vannak unokatestvéreim New Yorkban, egyikük egyetemi tanár. Az a helyzet, hogy nagy család vagyunk. Apámék kilencen voltak testvérek. De tekintve, hogy apai részről a rokonaim Amerikába mentek, anyám pedig török volt, nem maradt senki, akivel gyermekkoromban magyarul beszélhettem volna. Mivel anyám török volt, apám és anyám is törökül beszéltek, ezért aztán nem volt lehetőségem, hogy magyarul megtanuljak.

— *Ma is van még magyar közösség?*

Nincs. Már nincs. Az akkori közösségből ugyanis csak kevesen maradtak. Sajnos, a régiiek közül csak néhány nagyon öreg ember maradt, az új generáció meg már nem olyan népes. Persze vannak Törökországban dolgozó magyar származású személyek, de a régi generáció már nincs meg. Természetesen a konzulátussal és a nagykövetséggel megvannak a kapcsolataink. Tekintve, hogy Magyarországgal komoly kereskedelmi forgalmat bonyolítottunk le, a nemzeti ünnepek alkalmával meg szoktak hívni bennünket. Ugyanúgy a régebben itt élő magyarokat és a Magyarországgal kapcsolatban álló személyeket is.

— *Mondana néhány szót magyarországi kapcsolatairól?*

1978-ban mentem először Magyarországra. Volt akkoriiban egy Boronkay néven futó sport egyesületünk Isztambulban. Abban az esztendőben megnyertük a törökországi röplabda bajnokságot, és ezzel a lehetőséget is, hogy európai turnéra menjünk. A második turné során Csepelen volt meccsünk. Vagyis a röplabda meccs miatt mentem első ízben Magyarországra. Ennek ürügyén munkakapcsolatok érdekében is folytattam megbeszéléseket, és egy év múlva már komoly szerződéseket írtunk alá.

Én lettem az Ikarus törökországi képviselője, és még abban az évben Törökország nyolcszáz darab Ikarus autóbust vásárolt. Ezután nagyon kiszélesedett a kapcsolatom Magyarországgal. 1978-tól napjainkig közel ötszáz autóbust jött Törökországba. Amint Önök is láthatják, az isztambuli autó-